

Alleen de *Kriegsmarine* had in ons land, nl. bij Zwolle, een kampement ingericht, kort na *D-Day* al, om eventueel verspreid terugtrekkende militairen op te vangen – de *Wehrmachtbefehlshaber*, generaal Christiansen dus, had niets voorbereid. *Ortskommandanten* troffen snel de eerste maatregelen. In de Achterhoek en in grote delen van Overijssel werden op zondag 3 september bijna alle schoolgebouwen gevorderd¹ en een dag later, maandag 4 september, werd in het centrum en westen des lands, wellicht ook elders, van de vrachtauto's en autobussen die nog reden, een groot deel in beslag genomen; de gemeente Utrecht verloor die dag alle autobussen die nog in rijdbare staat waren. De *Wehrmacht* had het meeste van dit materieel nodig, maar aannemelijk is dat een deel gebruikt werd om Duitse burgers te vervoeren – de *Reichskommissar* had namelijk op zaterdag de evacuatie gelast van alle Rijksduitsers; wij komen hier in hoofdstuk 4 nog op terug maar stippen hier al aan dat het vertrek van enkele tienduizenden van die Rijksduitsers op zondag en maandag natuurlijk allerwegen de indruk versterkte dat er voor de *Wehrmacht* geen houden meer aan was.

Tot die indruk werd in het zuiden des lands door de daar gestationeerde formaties van de *Wehrmacht* bijgedragen. De *Kriegsmarine* ont ruimde op maandag haar depots in Vlissingen en elders in de Zeeuwse wateren (in Vlissingen werden alle machinerieën van een reparatiebedrijf van de *Kriegsmarine* vernield), en eigener beweging trok de staf van een lazaret van de *Kriegsmarine* uit Bergen op Zoom noordwaarts en die van de grote wasserij van de *Kriegsmarine* uit Haarlem oostwaarts. Groter nog was de verwarring bij de onderdelen van de *Luftwaffe*. Van de vliegvelden in het zuiden des lands stegen de Duitse toestellen op. Startbanen, hangars en munitie-bergplaatsen werden opgeblazen – het geluid van die explosies was in grote delen van Limburg en Noord-Brabant te horen. '*Bilder fast panikartigen Zurückflutens waren*', aldus de *Admiral in den Niederlanden* in een terugblik op de periode 3–21 september '44,

*'im ganzen südlichen Raum festzustellen, darunter zivile Dienststellen, NSB'er usw., Luftwaffendienststellen aller Art, auch Flakeinheiten gaben (ob mit Befehl, ist unbekannt) Einsatzorte und Stellungen auf unter meist gleichzeitiger Vernichtung oft umfangreicher Vorräte, z.B. Benzin, Minen, Bomben, Munition und Verpflegung. Selbst aus dem Raume Amsterdam sind Luftwaffendienststellen ausgewichen, z.B. Flakgruppe und Luftwaffenlazarett.'*²

¹ Die vordering werd verlengd; in die delen des lands moest dus in geïmproviseerde lokalen onderwijs worden gegeven. ² *Admiral in den Niederlanden: 'Abschliessender Stimmungsbericht für die Zeit 3.-21. IX' (25 sept. 1944) (CDI, 16.103-04).*